

Ambigüiteit of Vaagheid Het geval van indefiniete NP's

door

Guido VANDEN WYNGAERD

0. INTRODUCTIE

In dit artikel wil ik een welhaast klassiek geworden vraagstelling binnen de taalkunde aan de orde stellen, met name die naar het onderscheid tussen vaagheid en ambigüiteit. Als voorbeelden van beide kunnen volgende zinnen gelden:

1. a. We zagen haar spelen
- b. Jan arriveerde

In 1.a. is er sprake van ambigüiteit: er zijn twee duidelijk onderscheiden lezingen voor de zin, één in dewelke we de spelen zagen, die zij in haar bezit had, en een andere in dewelke we haar een activiteit zien verrichten, die we als spelen omschrijven. De b-zin is, net als de a-zin, van toepassing op verschillende situaties: zo kan hij waar zijn als Jan met de fiets arriveerde of met de auto, om 9.00 u. of om middernacht, enz. Toch wensen we daarom niet te zeggen dat de zin meervoudig ambigu is; immers, in dat geval zou elke zin een schier oneindig aantal lezingen hebben, omdat hij op een schier oneindig aantal situaties van toepassing kan zijn. Om dat probleem op te lossen hebben taalkundigen het concept vaagheid uitgevonden: men zegt dat 1.b. gewoon vaag is m.b.t. de wijze en het uur van arriveren, de gemoedsgesteldheid van degene die arriveert, enz. De vaagheid van natuurlijke taal is geen tekort, maar een onontbeerlijke voorwaarde voor de communicatie. Met de introductie van het concept vaagheid is echter meteen ook een probleem geboren: hoe bepalen we of een zin ambigu, dan wel vaag is? Dat dit een probleem kan zijn, kan met de volgende zin geïllustreerd worden:

2. Iedere jongen in de klas heeft een meisje gezoend

Deze zin kan waar zijn in een situatie waarin elke jongen een verschillend meisje heeft gekust, maar ook in een situatie waarin elke jongen hetzelfde meisje heeft gekust. Men zou kunnen betogen dat dit een geval van vaagheid is, of, wat in de literatuur verreweg de

meerderheidsopinie is, dat er sprake is van echte ambiguïteit, met name tussen een wijd en een eng bereikslezing (cf. *infra*). Het is niet meteen duidelijk op basis van welke argumenten we tussen deze twee verschillende analyses zouden dienen te kiezen. In de literatuur zijn een aantal tests en definities voorgesteld om vaagheid van ambiguïteit te onderscheiden¹. Ik zal in dit artikel een aantal daarvan bespreken, en betogen dat ze ofwel ondeugdelijk zijn, ofwel ons in de echte probleemgevallen niet vooruit helpen. Het standpunt dat ik zal innemen komt erop neer dat bij de vraag naar ambiguïteit of vaagheid van een bepaalde constructie die keuze onze voorkeur verdient, die vanuit verklarend oogpunt het aantrekkelijkst is. Dit standpunt zal ik illustreren met een discussie van de vraag of 2. ambigu, dan wel vaag is.

1. AMBIGUÏTEITSTESTEN

Ik wens in deze sectie geen exhaustiviteit na te streven wat betreft de behandeling van ambiguïteitstesten. Ik wil er slechts een aantal bespreken, met als eerste bedoeling het illustreren van de moeilijkheden die kunnen ontstaan bij het gebruik ervan.

Een eerste test betreft die van de „constantheid onder substitutie”². De ambiguïteit van 1.a. berust bv. op de toevallige homonimie van het bezittelijk en persoonlijk voornaamwoord van het vrouwelijk enkelvoud („haar”), en die van het meervoud van het substantief „spel” en het werkwoord „spelen”. Vervangen we één van deze elementen, dan verdwijnt de ambiguïteit:

3. a. We zagen hem spelen
- b. We zagen haar wandelen

Ook bij het vertalen van dergelijke ambiguïteiten die berusten op toevallige homonimie blijft de ambiguïteit zelden bewaard. Dit staat in contrast met 1.b., waar zulke substituties niets veranderen aan de meervoudige lezingen van de zin:

4. a. Jan vertrok
- b. De jongens arriveerden

1. Wat ik hier vaagheid noem, is in de literatuur ook met de volgende termen beschreven: „generality”, „indeterminacy”, „nondetermination”, „indefiniteness of reference”, „neutrally”, „unmarkedness”, en „lack of specification” (Zwicky en Sadock 1975: 2).

2. De term is afkomstig van Zwicky en Sadock (1975).

En ook bij het vertalen blijven deze lezingen aanwezig. Voor ambiguïteit is dus inconstantheid onder substitutie kenmerkend, voor vaagheid constantheid. Toegepast op het twijfelgeval 2. zou deze test ons eerder in de richting van de vaagheid sturen; beschouw hiertoe 5., dat minimaal verschilt van 2.:

5. Ieder meisje in de klas heeft een jongen gezoend

Deze zin vertoont precies hetzelfde gedrag als 2. wat betreft de gelijkheid of het verschillend zijn van de personen genoemd in de objects-NP. De beperkte toepasbaarheid van deze test blijkt echter wanneer we, in plaats van het hoofdnomen, determinatoren vervangen:

6. Iedere jongen in de klas heeft ieder meisje gezoend

De vraag die we naar aanleiding van 2. stelden, nl. of het om hetzelfde dan wel eens verschillend meisje ging, is hier helemaal niet aan de orde. Hoogstens kunnen we ons afvragen of de verzameling meisjes benoemd in de objects-NP noodzakelijk dezelfde is voor iedere jongen; het antwoord op deze vraag lijkt affirmatief te zijn, d.w.z. de genoemde substitutie staat maar één lezing toe. Een dergelijke desambiguering wijst op inconstantheid onder substitutie, en dus op ambiguïteit. De evidentie is in dit geval dus contradictorisch. We kunnen ons afvragen waarom dat zo is.

De methode van de substitutie levert desambigueringen op. In zijn algemeenheid lijken desambiguerende middelen, zoals de hier besproken substitutie, echter een beperkte geldigheid te hebben. Zo kan 1.a. gedesambigueerd worden door negatie toe te voegen, of de zin in te bedden:

7. a. We zagen haar niet spelen
 b. We zagen haar spelen niet
 8. a. Piet dacht dat we haar zagen spelen
 b. Piet dacht dat we haar spelen zagen

Het zou echter fout zijn hieruit te concluderen dat negatie en inbedding goede testen zijn om ambiguïteit te onderscheiden van vaagheid; immers, in het Engels leveren deze geen desambiguering op:

9. We saw her duck
 'We zagen haar eend'
 'We zagen haar het hoofd intrekken'
 10. a. We didn't see her duck
 b. Pete thought that we saw her duck

Hoewel 9. ambigu is op een wijze die analoog is aan 1.a., levert noch negatie, noch inbedding een desambiguering op, zoals 10. aan-

toont. Dit verschil tussen Engels en Nederlands kunnen we ook terugvoeren op onafhankelijk bestaande verschillen tussen beide talen: zo wordt in het Engels de negatie onveranderlijk op de AUX of INFL knoop uitgedrukt, terwijl negatie zich in het Nederlands meer als een bijwoord gedraagt (Hoekstra 1978). Wat de inbedding betreft, leidt deze in het Nederlands tot verplaatsing van het ingebedde werkwoord naar rechts (Verb Raising), een regel die in het Engels onbestaande is.

Waarom werkt de test van de substitutie in sommige gevallen dan juist wel zo mooi? We zeiden reeds dat het om gevallen ging van toevallige homonymie; het ligt voor de hand dat bij het vervangen van een homonieme term door een andere, de homonymie zal verdwijnen, en met haar de ambiguïteit. In gevallen die niet op toevallige homonimie berusten, zoals 2., is de test niet toepasbaar.

Kempson en Cormack (1981) stellen de volgende negatietest voor: indien ambigue zinnen ontkend worden, wordt slechts één van hun lezingen ontkend; bij vage zinnen worden alle lezingen ontkend.

11. a. Jan bezit een bank
- b. Het is onwaar dat Jan een bank bezit

De zin 11.a. is ambigu door de lexicale ambiguïteit van het woord „bank”; de zin 11.b. kan slechts één lezing tegelijk ontkennen, en kan dus tegelijk waar zijn en onwaar (bv. als Jan wel een zitmeubel bezit maar geen financiële instelling). Daarentegen worden bij een vage zin onder negatie alle lezingen ontkend:

12. Het is onwaar dat Jan arriveerde

Deze zin impliceert dat het onwaar is dat Jan om 9.00 u. arriveerde, maar ook dat het onwaar is dat Jan om middernacht arriveerde, enz. Dit komt, in technische termen, doordat de negatie „downward entailing” is of „monotoon dalend”, d.w.z. ze impliceert steeds de subset en niet de superset. De verzameling van mensen die om 9.00 u. arriveren is immers een subset van de verzameling mensen die arriveren. Universele kwantoren daarentegen zijn „upward entailing” of „monotoon stijgend”: ze impliceren steeds de superset, en niet de subset. Dit wordt duidelijk uit 13.:

13. a. Iedereen arriveerde om negen uur
- b. Iedereen arriveerde

Hier loopt de implicatie precies andersom, d.w.z. van 13.a. naar 13.b.

Om terug te keren op de negatietest zelf, deze lijkt me in principe deugdelijk en daarenboven theoretisch goed onderbouwd³. Het probleem met deze test situeert zich elders: het blijkt namelijk dat hij voor probleemgevallen als 2. niet echt een oplossing brengt, doordat de oordelen onduidelijk zijn:

14. Het is onwaar dat iedere jongen in de klas een meisje heeft gekust

De vraag is of door 14. elke lezing van 2. ontkend wordt, of, anders gezegd, of 14. tegelijk waar en onwaar kan zijn. Voorzover ik omtrent dit geval intuïties heb, lijken ze de kant van de vaagheid uit te gaan, d.w.z. dat 14. alle lezingen van 2. ontkent, d.w.z. dat 14. niet waar kan zijn als iedere jongen in de klas hetzelfde meisje heeft gezoend.

Tot slot behandel ik nog een laatste test, of liever een reeks tests, die alle één of andere vorm van ellipsis betreffen. Beschouw 15:

15. Selma likes visiting relatives

Deze zin heeft twee lezingen: ofwel houdt Selma ervan dat verwanten haar bezoeken, ofwel houdt ze er zelf van verwanten op te zoeken. Lakoff (1970) observeert dat bij VP-deletie er eveneens slechts twee lezingen zijn, geen vier:

16. Selma likes visiting relatives and so does Sam

De lege, geëlideerde VP wordt geïnterpreteerd zoals de antecedents-VP in het eerste conjunct; „gekruste” interpretaties zijn onmogelijk⁴. Toegepast op het Nederlandse voorbeeld 1.a., levert deze test het volgende op:

17. We zagen haar spelen en Sam ook

Ook hier geldt dat het tweede conjunct geïnterpreteerd wordt als het eerste (met *Sam* steeds op te vatten als subject van de hoofdzin). Beschouw daarentegen een geval van vaagheid:

18. Jan arriveerde en Piet ook

Het is duidelijk dat dit voorbeeld wel de gekruiste lezing toestaat, in dewelke bv. Jan arriveert om 9.00 u. en Piet om middernacht. De redenering is dat een op één of andere manier geëlideerde constituent een interpretatie krijgt die cruciaal steunt op een antecedent. Als er

3. Soms is hij om evidente redenen ontoepasbaar, zoals in 1.a., waar inbedding onder „het is onwaar dat” om onafhankelijke redenen al een desambiguering oplevert (cf. supra). Zie ook 34. infra, waar de test de geclaimde ambiguïteit niet aan het licht brengt.

4. Hetzelfde verschijnsel is vast te stellen bij conjunctiereductie, Gapping, do-so substitutie, en „bare argument” ellipsis.

sprake is van heuse ambiguïteit, dan is dit antecedent grammaticaal op twee wijzen representeerbaar, maar de geëlideerde constituent kan slechts op één van de twee representaties teruggrijpen. Dit verklaart de parallelle lezingen, en de afwezigheid van de gekruiste. In gevallen van vaagheid is het antecedent slechts op één wijze grammaticaal te representeren, en neemt het geëlideerde stuk deze vaagheid gewoon over. Omdat meervoudige lezingen niet toe te schrijven zijn aan de grammatica, kan de geëlideerde constituent alle lezingen hebben die het antecedent zou kunnen hebben, zonder dat het antecedent die bewuste lezing daadwerkelijk heeft. Dit verklaart dus de mogelijkheid van gekruiste lezingen.

Keren we nu terug naar het probleemkind 2., dat we voor de duidelijkheid enigszins aanpassen:

19. Iedere student fysica heeft een meisje gezoend, en iedere student scheikunde ook

De vraag is of, als in het eerste conjunct iedere student hetzelfde meisje heeft gezoend, dat in het tweede conjunct ook noodzakelijk zo is. Mij lijkt de test weer in de richting van de vaagheid te wijzen, d.w.z. dat de gekruiste lezingen mogelijk zijn, maar weer eens zijn de intuïties verre van duidelijk. Maar zelfs als de oordelen over 19. de gekruiste lezingen uit zouden sluiten, bewijst dat niet noodzakelijk dat er sprake is van ambiguïteit. Immers, de vereiste van de parallelle interpretatie geldt ook voor verschijnselen die we niet in eerste instantie als grammaticale ambiguïteit zouden beschouwen. Zwicky and Sadock (1975) merken bv. op dat de vereiste ook geldt voor sarcastische lezingen. Beschouw 20.:

20. Jan is een waar genie, en Piet ook

Het predicat „een waar genie” kan letterlijk opgevat worden, maar ook sarcastisch, in welk geval het tegendeel bedoeld wordt. Opmerkelijk is dat het geëlideerde conjunct geïnterpreteerd dient te worden als het eerste, d.w.z. 20. heeft slechts twee lezingen, geen vier. Dat is ook het geval in de niet-geëlideerde variant van 20.:

21. Jan is een waar genie, en Piet is ook een waar genie

De parallellievereiste geldt ook voor metaforische lezingen:

22. Jan heeft zich in een slangenkuil begeven, en Piet ook

Ook hier is het predicat op twee manieren op te vatten, nl. letterlijk of metaforisch. Het tweede conjunct wordt echter noodzakelijk geïnterpreteerd als het eerste, d.w.z. letterlijk als het eerste letterlijk verstaan wordt, en metaforisch als het eerste metaforisch verstaan wordt. Het lijkt echter onwaarschijnlijk dat metaforische inter-

pretaties grammaticaal gerepresenteerd worden; ze zijn immers onvoorspelbaar en in potentie oneindig. We concluderen dat er een parallellie-vereiste bestaat in conjuncties, en dat die niet berust op het bestaan van grammaticaal onderscheiden representaties. De afwezigheid der gekruiste lezingen kan dus niet zonder meer als argument gebruikt worden voor het bestaan van ambiguïteit. De implicatie gaat immers maar één kant op: als er twee representaties zijn, dan hebben we noodzakelijk geen gekruiste lezingen; maar als er omgekeerd geen gekruiste lezingen zijn, zijn er niet noodzakelijk twee representaties. Als ambiguïteitstest is deze test dus onbruikbaar.

Analoog aan de ambiguïteitstesten hebben bepaalde taalkundigen zich gewaagd aan het formuleren van definities van ambiguïteit. Kempson (1977: 128) definieert ambiguïteit als volgt: „... a sentence is ambiguous if it can be true in quite different circumstances”. Het zal echter duidelijk zijn dat de toepasbaarheid op verschillende situaties van een zin een volstrekt ontoereikend criterium is om van ambiguïteit te spreken, daar nagenoeg elke zin op een schier eindeloos aantal situaties van toepassing is. Beschouw daartoe nogmaals het voorbeeld 1.b. Zo lijkt er weinig twijfel over te bestaan dat de zin „Jan arriveerde om 9.00 u.” waar is onder andere omstandigheden als de zin „Jan arriveerde om middernacht”. Daarom wensen we echter nog niet te concluderen dat 1.b., die onder beide omstandigheden waar kan zijn, ambigu is. De vraag die hier aan de orde is, en de Kempson voor zich uitschuift, is wat het criterium is om te bepalen of één stand van zaken „quite different” is van een andere. Gillon (1987: 202) ziet de mogelijkheid van het simultaan waar en onwaar zijn van een zin als beslissend criterium om van ambiguïteit te spreken: „A sentence is ambiguous if, with respect to a given state of affairs, the sentence can be both truly affirmed and truly denied”. Zo stipten we reeds aan dat 11.a. tegelijk waar en onwaar kan zijn. Gillon's definitie is eigenlijk een variant van Kempson en Cormacks negatietest, en hij heeft dan ook hetzelfde probleem voor wat 2. betreft: de definitie verschaft weinig soelaas omdat de oordelen over 2. onduidelijk zijn.

Concluderend kunnen we stellen dat ambiguïteitstesten, c.q. -definities, slechts een beperkte bruikbaarheid hebben; vaak zijn ze slechts van toepassing in een beperkt domein, of verschaffen ze geen uitsluitsel in de onduidelijke gevallen, waar ze precies het meest van nut zouden zijn. In de volgende sectie zal ik pogen aan te tonen dat de verklarende kracht van een analyse een belangrijker criterium is voor het bepalen van ambiguïteit, c.q. vaagheid, dan de uitslag van ambiguïteitstesten.

2. INDEFINIETE NP'S

Gezien de complexiteit van de kwestie, kan ik hier de uitgebreide literatuur over indefinieten onmogelijk recht doen. Het is ook niet de belangrijkste doelstelling van deze sectie om hier een concreet voorstel m.b.t. de ambiguïteit van indefinieten te verdedigen. Het voornaamste opzet van deze sectie bestaat er wel in aan te tonen welke soorten van argumenten men kan ontwikkelen om over kwesties van ambiguïteit te beslissen, als men verklarende kracht als ambiguïteitscriterium hanteert. Het zal blijken dat deze argumenten vaak complex van aard zijn en repercussies kunnen hebben buiten het domein van indefinieten. Concrete voorstellen moeten daarom steeds geëvalueerd worden binnen het ruim kader van de theorie waarin ze ingebed zijn. Dit doet de vraagstelling al snel verschuiven naar de vraag wat de meest aantrekkelijke theorie is; de vraag naar wat ambiguïteit is wordt secundair, een stelling die ik in de volgende sectie zal toelichten.

Om bovenstaande bemerkingen te illustreren zullen we nogmaals 2. beschouwen, hier herhaald:

2. Iedere jongen in de klas heeft een meisje gezoend

De vraag die men n.a.v. 2. kan stellen is waar de ambiguïteit, zo ze er al is, op terug te voeren is. De zin bevat immers op zijn minst drie elementen: de subjects-NP, de objects-NP en het werkwoord. Elk van deze drie, alsook de verhouding tussen elke van deze, komt in principe in aanmerking om de bron van de ambiguïteit te zijn. Het bekendst aangaande 2. is het voorstel in termen van verschillend bereik, dat teruggaat op May (1985) (cf. *infra*); dit voorstel voert de ambiguïteit van 2. terug op een eigenschap van de structurele relatie tussen de twee NP's. Een ander voorstel, gemaakt in Van der Putten (1988), ziet in 2. een onderscheid tussen een afhankelijke en een onafhankelijke lezing voor de objects-NP. In Vanden Wyngaerd (1992) heb ik, analoog aan Verkuyl (1987; 1988), betoogd dat een aspect van de relatie tussen NP's zoals het subject in 2. en het werkwoord aanleiding kan geven tot verschillende lezingen (hoewel in het concrete geval 2. er in dat opzicht geen twee lezingen zijn). Ik zal de eerste twee van deze drie voorstellen nu wat nader bespreken.

Het voorstel in termen van bereik gaat ervan uit dat er belangrijke overeenkomsten zijn tussen natuurlijke taal en logica; met name wordt aangenomen dat determinatoren zoals „iedere” en „een” een representatie krijgen als respectievelijk de universele kwantor \forall en de existentiële kwantor \exists . Een verschillende ordening of bereik van deze twee kwantoren levert de twee lezingen op die 2. geacht wordt te hebben.

23. a. $\forall x$, x een jongen, $\exists y$, y een meisje, zodanig dat x y gezoend heeft
 b. $\exists y$, y een meisje, $\forall x$, x een jongen, zodanig dat x y gezoend heeft

Als we 2. echter van naderbij bekijken, dan merken we op dat de zin eigenlijk heel wat meer dan twee lezingen heeft. Het kan immers het geval zijn dat iedere jongen in de klas noch een verschillend, noch hetzelfde, meisje heeft gezoend, bv. als sommige jongens hetzelfde meisje hebben gezoend en sommige jongens een verschillend meisje. Een korte reflectie volstaat om in te zien dat het aantal dergelijke situaties oploopt tot in het oneindige. Toch zou niemand staande willen houden dat 2. n -voudig ambigu is: op één of andere manier zal hoe dan ook vaagheid ingeroepen dienen te worden om het aantal representaties in te perken. De vraag is dus of het aantal representaties teruggevoerd dient te worden op twee (zoals in 23.), of op één.

Zoals ik al zei, is naar mijn oordeel de verklarende kracht van een analyse het criterium waaraan claims m.b.t. ambiguïteit of vaagheid afgemeten dienen te worden. Het ligt voor de hand dat het niet zo eenvoudig is om een voorstel op die gronden te evalueren. Ik illustreer deze bewering kort. Beschouw het criterium van de conceptuele eenvoud, een criterium dat men als een bijzondere instantiëring van dat van de verklarende kracht zou kunnen beschouwen. Omdat een theorie die maar één representatie behoeft zuiniger is dan één die er twee nodig heeft, zou men, het principe van het scheermes van Ockham indachtig, hierin een argument ten gunste van de vaagheidsanalyse van indefinieten kunnen zien. Naast conceptuele eenvoud speelt echter ook het criterium van de empirische adequaatheid. Maar zelfs los daarvan kan het criterium van de conceptuele eenvoud gebruikt worden om een ambiguïteitsthese te verdedigen.

Zo stelt May (1985) voor dat de regel Quantifier Raising (QR) de verschillende kwantor-ordeningen in 23. afleidt. Hij betoogt verder dat QR om onafhankelijke redenen noodzakelijk is, en dat dientengevolge speciale machinerie zou geïntroduceerd moeten worden om het genereren van de twee representaties in 23. te verhinderen. Dit is een geval waarin het criterium van de verklarende kracht, dat de voorkeur geeft aan de analyse met de grootste conceptuele eenvoud, in het voordeel van de ambiguïteitsanalyse speelt. Omgekeerd zou men kunnen betogen dat genoemde regels (bv. Quantifier Raising) in hun geheel overbodig zijn, in welk geval het criterium van de conceptuele eenvoud weer in het voordeel van de vaagheidsanalyse zou spelen. Dat is echter niet noodzakelijk zo, want er kunnen andere formalismen voorgesteld worden om de twee lezingen te representeren, die op hun beurt onafhankelijk gemotiveerd kunnen zijn. Dit laatste is in feite wat voorgesteld wordt in Van der Putten (1988).

Van der Putten stelt dat May's voorstel omtrent 2. (zie 23.) empirisch inadequaat is. Dit moet blijken uit de beschouwing van zinnen als 24.:

24. Drie regisseurs hebben vijf films gemaakt

May stelt dat 24. drie lezingen heeft: twee daarvan, die hij afhankelijke lezingen noemt, resulteren door een verschillende ordening van de twee kwantoren *drie* en *vijf*:

25. a. 3 regisseurs zijn zodanig dat ze 5 films hebben gemaakt
(3 regisseurs, 15 films)
b. 5 films zijn zodanig dat ze door 3 regisseurs gemaakt zijn
(15 regisseurs, 5 films)

Er is echter nog een derde lezing, die May de onafhankelijke noemt, en die hij als volgt weergeeft:

26. er zijn 3 regisseurs x en er zijn 5 films y zodanig dat x y maakte
(3 regisseurs, 5 films)

Ook in 2. is er, zo May, sprake van drie lezingen, twee afhankelijke en één onafhankelijke. In dit geval echter is de onafhankelijke waarheidsconditioneel equivalent met één van de afhankelijke, met name die waarin het object wijd bereik heeft. In plaats van de gebruikelijke twee, claimt May voor 2. dus drie lezingen, een argument dat hij baseert op de vermeende drievoudige ambiguïteit van 24. Merk op dat voor 2. in isolatie waarschijnlijk geen enkele ambiguïteitstest het resultaat zou opleveren dat de zin drievoudig ambigu is. Hoewel ik het er niet mee eens ben (cf. infra), illustreert May's argument op treffende wijze de stelling dat ambiguïteit geen kwestie is van testen, maar van verklarende kracht in een theorie.

Wat 24. betreft betoogt Van der Putten nu, m.i. terecht, dat de wijde bereikslezing 25b. niet bestaat. Er blijft dus één afhankelijke en één onafhankelijke lezing over. Terugkerend naar 2., is Van der Puttens stelling dat het voorbeeld, zoals 24., één afhankelijke en één onafhankelijke lezing heeft. De afhankelijke komt overeen met 23a., de onafhankelijke met 23b. Hij vertoont zich dus een aanhanger van de ambiguïteitstheorie, maar op een andere manier en op andere gronden dan May. Concentreren we ons op de afhankelijke lezing van naderbij, dan blijkt dat deze soms erg dicht bij de onafhankelijke kan komen. Beschouw 27., een voorbeeldpaar ontleend aan Seuren (1990):

27. a. Iedere kamer heeft een douche
b. Iedere student heeft een begeleider

De eerste zin, 27.a., vereist noodzakelijk een één-op-één correspondentie tussen het aantal kamers en het aantal douches; zouden een aantal douches gemeenschappelijk zijn voor meerdere kamers, dan zouden we 27.a. terecht als onwaar beschouwen. Dit is niet het geval in 27.b.: deze zin kan heel goed een situatie beschrijven waarin een aantal begeleiders gemeenschappelijk is voor meerdere studenten. De afhankelijke lezing van deze zin is dus vaag over het precieze aantal begeleiders, en staat meerdere lezingen toe. In het extreme geval kan 27.b. zelfs zo begrepen worden, dat er maar één begeleider is voor alle studenten, steeds nog in de afhankelijke lezing. Dit doet uiteraard de vraag rijzen of we de onafhankelijke lezing überhaupt nog nodig hebben. Zijn zogezegd onafhankelijke lezingen niet gewoon afhankelijke die contextueel ingeperkt worden? Is het antwoord op deze vraag affirmatief, dan kunnen we volstaan met één representatie voor indefinieten, en hoeven we geen ambiguïteit aan te nemen.

Deze conceptueel aantrekkelijke theorie moet toch om andere redenen opgegeven worden. Zo hebben Fodor en Sag (1982) betoogd dat de indefinieten ambigu zijn tussen een quantificationale en een referentiële lezing. De Hoop (1992) bouwt hierop verder en argumenteert dat de referentiële lezing een instantie is van sterke lezingen die indefinieten kunnen hebben, naast hun zwakke of quantificationale lezing (cf. Milsark 1977). Het onderscheid sterk / zwak of referentieel / quantificamenteel correspondeert met het onderscheid onafhankelijk / afhankelijk eerder gemaakt. De Hoop toont nu aan dat zwakke en sterke lezingen niet vrijelijk op elke structurele positie kunnen voorkomen. Dit is echter wat we zouden verwachten indien de zgn. sterke (onafhankelijke) lezingen contextueel ingeperkte zwakke (afhankelijke) lezingen waren: dan zou elk type lezing in principe op elke positie mogelijk moeten zijn. De Hoop stelt echter vast dat zwakke NP's doorgaans niet als subject kunnen voorkomen zonder *er* in het Nederlands:

28. ?*Een inbreker zit op zolder

Reuland (1987) betoogt verder dat deze restrictie op zwakke NP's niet geldt in transitieve zinnen:

29. Een inbreker heeft de planten vernield

Reuland's stelling lijkt echter slechts ten dele correct. De restrictie op zwakke NP's is alleen aanwezig in zinnen met een statieve interpretatie. Zo zijn ook de volgende voorbeelden heel wat beter dan 28., hoewel ze geen object bevatten (Helen de Hoop, p.c.):

30. a. Een inbreker heeft vannacht ingebroken
 b. Inbrekers hebben hier vannacht zitten vergaderen
 c. Inbrekers hebben vanochtend geprotesteerd

Ook als de relevante NP een sterke, referentiële lezing krijgt, wordt de zin heel wat beter; de referentialiteit van een NP wordt bevorderd door het toevoegen van modificeerders, zoals Fodor en Sag aantonen, vandaar de NP *een vriend van me* in het onderstaande voorbeeld:

31. Een vriend van me zit op zolder

Die toont aan dat in subjectpositie van statieve zinnen zonder *er* indefinieten alleen kunnen voorkomen onder de sterke, referentiële, lezing. Een andere context die alleen de sterke lezing toestaat is die links van een adverbium. Het is welbekend dat in het Nederlands objecten gescheiden kunnen worden van het zinsfale werkwoord door adverbia en adjuncten allerhande. Naast 32.a. hebben we zo 32.b.:

32. a. Ik heb gisteren mijn baas ontmoet
 b. Ik heb mijn baas gisteren ontmoet

De Hoop observeert dat de niet-werkwoordsadjacente positie alleen een sterke lezing toestaat:

33. a. ?*Piet heeft een inbreker op zolder aangetroffen
 b. Piet heeft een vriend van me op zolder aangetroffen

Weer eens zien we dat het type lezing dat mogelijk is bepaald wordt door de syntactische positie van de betreffende NP; dit verschaft steun aan de hypothese dat het hier gaat om een echt geval van ambiguïteit (al is de bron van de ambiguïteit daarmee nog niet blootgelegd). Als het onderscheid tussen sterke en zwakke lezingen er één was van pragmatiek, zoals gesuggereerd n.a.v. 27., dan verwachtten we niet een dergelijke sterke band tussen de mogelijke interpretatie van een NP en zijn syntactische positie, alsook andere syntactische eigenschappen van de zin in kwestie, zoals de stativiteit van het predikaat. Ik besluit derhalve dat indefinieten potentieel ambigu zijn tussen een sterke en een zwakke lezing, al wil ik hier in het midden laten waar deze ambiguïteit op terug te voeren is (zie De Hoop 1992 voor een voorstel terzake).

3. VERKLARENDE KRACHT ALS AMBIGUÏTEITSCRITERIUM

Tot slot wens ik een geval aan te halen dat op treffende wijze de werking illustreert van het hier voorgestelde ambiguïteitscriterium, dat zich beroept op de verklarende kracht van een analyse. Het is niet zo

moelijk een voorbeeld daarvan in de literatuur te vinden, omdat taalkundigen zich in de praktijk weinig gelegen laten liggen aan de resultaten van ambiguïteitstesten, en zich in feite gehouden hebben aan het criterium van de verklarende kracht. Het voorbeeld hiervan dat ik wens aan te halen betreft de analyse van Reinhart (1983)⁵. Zij bespreekt zinnen van het volgende type :

34. Alfred denkt dat hij een goede kok is

We beschouwen deze zin alleen in de lezing waarin het pronomen *hij* naar *Alfred* verwijst. Het lijkt me dat geen bestaande ambiguïteitstest het resultaat oplevert dat deze zin in die lezing ambigu is. Toch beweert Reinhart dat zulks het geval is; ze kent aan de zin twee representaties toe, één waarin het pronomen gecoïndiceerd is met *Alfred*, en één waarin dat niet het geval is. Dit levert op het niveau van de Logische Vorm (LF) de volgende twee representaties op :

35. a. Alfred (λx (x denkt dat x een goede kok is))
 b. Alfred (λx (x denkt dat hij een goede kok is))

In 35.a. wordt het (gecoïndiceerde) pronomen syntactisch *gebonden* door het subject van de hoofdzin, en functioneert het als een variabele op LF, in 35.b. is het pronomen slechts toevallig *coreferentieel* met het matrixsubject; Reinhart noemt dit laatste accidentele of pragmatische coreferentie. We zouden in het geval van 34. kunnen spreken van een onzichtbare ambiguïteit: ze is immers niet zonder meer waar te nemen. Het leuke is dat Reinhart haar ambiguïteitsclaim weet te verbinden met een andere ambiguïteit, één die we in tegenstelling tot de voorgaande, wel duidelijk kunnen waarnemen. Het gaat om de volgende zin :

36. Alfred denkt dat hij een goede kok is, en Sam ook

Deze zin is ambigu tussen wat een „sloppy identity reading” heet te zijn, en een „strict identity reading”. Onder de eerste denkt Sam dat Sam een goede kok is, onder de tweede denkt Sam dat Alfred een goede kok is. Het verschil berust op de twee mogelijke representaties van het eerste conjunct: is dit gerepresenteerd met coïndicering (en dus als 35.a.), dan krijgen we de sloppy lezing door predicering van het λ -predicaat in 35.a. aan *Sam*, zoniet, dan krijgen we de stricte, ditmaal door predicering van het λ -predicaat 35.b. aan *Sam*:

5. Het probleem van „strict” en „sloppy identity” heeft reeds vóór Reinhart aanleiding gegeven tot het postuleren van twee verschillende representaties voor pronomina; zie bv. Sag (1976: 125). Sag verwijst zelf naar McCawley (1967) en Keenan (1971).

37. a. Sam (λx (x denkt dat x een goede kok is))
 b. Sam (λx (x denkt dat hij een goede kok is))

Hier representeert 37.a. de sloppy lezing, en 37b. de stricte.

Van belang is hierbij op te merken hoe aannemelijk gemaakt kan worden dat een zin die op het eerste, en ook op het tweede gezicht absoluut niet ambigu is, waarvan de ambiguïteit in isolatie in feite onzichtbaar is, toch twee grammaticale representaties kan krijgen. De plausibiliteit van Reinhart's analyse schuilt in de verklarende kracht ervan, in dit geval de manier waarop de onzichtbare ambiguïteit van 34. zichtbaar gemaakt wordt aan de hand van 36.: het is alsof we een wit blad in een badje dompelen, waardoor er allerlei letters op verschijnen. Het voorbeeld toont verder mooi aan dat ambiguïteitstesten in feite weinig invloed uitoefenen op de taalkundige praktijk. Dat lijkt me een goede stand van zaken: ambiguïteit is, net als grammaticaliteit, een theoretische notie: ambigu (of grammaticaal) is datgene waarvan de door taalkundigen opgestelde theorie zegt dat het ambigu (grammaticaal) is. Wat we verder van een goede theorie kunnen verwachten is dat zij een verantwoording verschafft voor empirische feiten, rekening houdend met de vereisten van de verklarende adequaatheid. In deze optiek verschuift de vraag van de ambiguïteit wat naar de achtergrond. Een sluitende definitie van ambiguïteit is eenvoudig te geven (ambigu is datgene waarvan de theorie zegt dat het ambigu is), maar tegelijkertijd ook triviaal, en derhalve van weinig belang.

Wat is tot slot de status van ambiguïteitstesten? Het lijkt mij dat ambiguïteitstesten en de resultaten die ze opleveren thuishoren in de categorie van te verklaren feiten, eerder dan dat ze maatstaven zouden zijn waaraan we ambiguïteit kunnen meten. Een test wordt meestal opgesteld aan de hand van duidelijke, onbetwiste, gevallen. Er is echter geen enkele *a priori* reden om te verwachten dat een test ook betrouwbaar zou zijn buiten het domein van de gevallen op de basis waarvan hij is opgesteld. Het is goed er zich van bewust te zijn dat ze steeds op één of andere eigenschap van zinnen, uitingen, of representaties berusten. Soms is het niet duidelijk waarom en hoe de test werkt, soms wel, soms ten dele. Bij het variëren van de zin in kwestie, is te verwachten dat ook de eigenschappen waarop de test in kwestie een beroep doet, kunnen variëren, of, in het extreme geval, afwezig kunnen blijven, zodat de test onbruikbaar wordt.

Bibliografie

- FODOR Janet Dean en IVAN Sag (1982): „Referential and quantificational indefinites”. In: *Linguistics and Philosophy* 5, 355-398.
- GILLON Brendan (1987): „The readings of plural noun phrases in English”. In: *Linguistics and Philosophy* 10, 199-219.
- HOEKSTRA Teun (1978): „Waarom niet niet neg is”. In: *GLOT* 1, 93-117.
- HOOP Helen de (1992): *Case configuration and noun phrase interpretation*. Universiteit Groningen: PhD Dissertation.
- KEENAN Edward (1971): „Names, quantifiers, and the sloppy identity problem”. In: *Papers in Linguistics* 4, 211-232.
- KEMPSON Ruth (1977): *Semantic theory*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- KEMPSON Ruth en Annabel Cormack (1981): „Ambiguity and quantification”. In: *Linguistics and Philosophy* 4, 259-309.
- LAKOFF, George (1970): „A note on vagueness and ambiguity”. In: *Linguistic Inquiry* 1, 357-359.
- MAY Robert (1985): *Logical form*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- MCCAWLEY James (1967): „Meaning and the description of languages”. In: *Kotoba nu uchu* 2 (ook in McCawley 1973).
- MCCAWLEY James (1973): *Grammar and meaning*. Tokyo: Taihukan Publishing Company.
- MILSARK Gary (1977): „Toward an explanation of certain peculiarities of the existential construction in English”. In: *Linguistic Analysis* 3, 1-29.
- PUTTEN Frans van der (1988): „Een alternatief voor een quantifier raising-analyse van meervoudige kwantificatie”. ms., Universiteit Leiden.
- REINHART Tanya (1983): „Coreference and bound anaphora: a restatement of the anaphora questions”. In: *Linguistics and Philosophy* 6, 47-88.
- REULAND Eric (1987): „Indefinite subjects”. In: *NELS* 18, 375-394.
- SAG Ivan (1976): *Deletion and logical form*. MIT, Cambridge, Massachusetts: PhD Dissertation (gepubliceerd als Sag 1980).
- SAG Ivan (1980): *Deletion and logical form*. New York: Garland.
- SEUREN Pieter (1990): *Filosofie van de taalwetenschappen*. Leiden: Martinus Nijhoff.
- VERKUYL Henk (1987): „Nondurative closure of events”. In: Jeroen Groenendijk, Dick de Jongh & Martin Stokhof (red.): *Studies in Discourse Representation Theory and the Theory of Generalized Quantifiers*. Dordrecht: Foris.
- VERKUYL Henk (1988): „Aspectual asymmetry and quantification”. In: Veronika Ehrlich & Heinz Vater (red.): *Temporalsemantik*. Tübingen: Niemeyer.
- WYNGAERD Guido Vanden (1992): „Een reviewer zal elk abstract nalezen”. In: *Tabu* 22, 65-74.
- ZWICKY Arnold en Jerrold SADOCK (1975): „Ambiguity tests and how to fail them”. In: John Kimball (red.): *Syntax and semantics*, Vol. 4. New York: Academic Press.